

lajdonként való hasznosításának tiltása – hozzájárultak ahhoz, hogy a magáncímerek végérvényesen eltűntek a hivatalos iratokról.

A tanulmánykötet színvonalas konferenciaelőadásokból készült egységes szintézist alkot, amely nemcsak a korszak főbb címerhasználati tendenciáit vázolja fel, hanem további összehasonlító kutatások megkezdésére inspiráló kérdéseket is felvet. Milyen hasonló és eltérő állami címerhasználatot felügyelő gyakorlat figyelhető meg Európa egyes területein? Mennyire volt erős a központi hatalom ellenőrző szerepe a nemesi címek elterjedésében az egyes országokban és régiókban? Hogyan tükrözik a címeradományozások és címerbitorlások különféle esetei a társadalmi mobilitási folyamatokat a kora újkorban? Mi lehetett a nemesi migrációk – például a francia forradalom idején – szerepe a címerek európai és azon túli területeken való elterjedésében? A rendelkezésre álló források gazdagsága és az újabb nemzetközi kutatások eredményei valószínűleg hamarosan tovább árnyalhatják e sokáig a történelmi segédtudományok határai közé szorított kutatási területet.

Tóth Ferenc

TÓTH FERENC

**A HERCEGSÉG NÉLKÜLI HERCEG. LOTARINGIAI KÁROLY
(1643–1690)**

*(Kronosz Kiadó / Magyar Történelmi Társulat, Pécs–Budapest, 2021. 258 o.
ISBN 978-615-6048-93-6)*

A Kronosz Kiadó és a Magyar Történelmi Társulat *Sziluettt – Korszerű történelmi életrajzok* című könyvsorozatának újabb, Tóth Ferenc (Bölcsészettudományi Kutatóközpont) által írt kötete a magyarországi visszafoglaló háborúk (1683–1699, 1716–1718) egyik legsikeresebb hadvezérének, Lotaringiai (V.) Károly herceg életének és pályafutásának a bemutatására vállalkozik. A kiadvány a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával jelenhetett meg a 2021. év első felében. Az álló formátumú és puha fedelű kötet mérete 130 × 200 mm. Borítóját egy, a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában őrzött, Lotaringiai Károly herceget megjelenítő emlékérem fotója díszíti. A szerkesztői munkálatokat Gözsy Zoltán és Varga Szabolcs végezte, a mutatókat Eröss Zsolt készítette, a térképeket Nagy Béla rajzolta. A bevezető után nyolc tematikus fejezetre tagolódik a kiadvány, amelyet az epilógust követően a jegyzetek, a felhasznált források és szakirodalom, illetve az illusztrációk, képek és térképek jegyzéke, valamint a személynevek és településnevek mutatója, végezetül az angol nyelvű összefoglaló rekeszt be.

Tóth Ferenc a bevezetőben kiemeli, hogy a történettudomány – itthon és külföldön egyaránt – hosszú ideig adós volt „a hercegség nélküli herceg” életrajzával, valamint a neves hadvezér és politikai gondolkodó személyét kísérő történeti források teljességre törekvő tudományos feldolgozásával.¹ A jelen kötet fontos állomása Tóth Ferenc Lotaringiai Károly herceg életéhez és működéséhez kapcsolódó bécsi, párizsi, nancy-i és metzi kutatásainak.

A kötet első fejezete – *Lotaringia hanyatlása és az ifjú herceg* (15–32. o.) – a Lotaringia, illetve Lotaringia és Bar Hercegségeinek dinamikus történetébe való betekintéssel veszi kezdetét. Ezt követően Lotaringiai Károly Lipót Miklós Sixtus fiatal éveit mutatja be a szerző. Károly herceg Vaudémont Miklós Ferenc herceg és Lotaringiai Klaudia hercegnő második fiúgyermekékként látta meg a napvilágot 1643-ban Bécsben. Fiatal korában egyházi pályára szánták, a német császár patronáltjaként magas szintű oktatásban részesült. 1655-ben egy rövid németalföldi kitérő után Miklós Ferenc herceg családja Párizsba utazott. A báty, Ferdinánd herceg 1659-ben bekövetkezett váratlan halála után Károly herceg került a francia udvar érdeklődésének középpontjába. A fiatal herceg – dinasztikus törekvésektől nem mentes – korai házassági tervei ekkor még kudarcba fulladtak. A francia udvarral való szakítást az 1662. évi montmartre-i szerződés megkötése hozta meg, 1662-ben Lotaringiai Károly száműzetésbe vonult, kardját a német császárnak ajánlotta fel. Tóth Ferenc szavaival élve: „Ezzel a francia monarchia elveszített egy tehetséges hadvezért, bár ezt akkor még nem tudhatta XIV. Lajos.” (30. o).

A második tematikai rész – *Mester és tanítványa* (33–56. o.) – a herceg katonai pályafutásának kezdetét mutatja be. Lotaringiai Károly első ízben az 1664. augusztus 1-i szentgotthárdi csatában tüntette ki magát. A keresztény seregek győzelmével végződő összecsapásban jelentős szerep jutott az ifjú hercegnek, valamint a küzdelemben egy török lobogót is elragadott. (A császártól végül ajándékba megkapott zászlót a herceg a nancy-i Segítő Miasszonyunk-kápolnában helyezte el.) A fejezet részletesen bemutatja a csata írásos és képi forrásokra támaszkodó emlékezetét is. Ezt követően a szerző megvizsgálja Raimondo Montecuccoli hatását Lotaringiai Károly katonai gondolkodására. Tóth Ferenc meglátása szerint a herceg joggal tekinthető Montecuccoli tanítványának: jelentős szerepet játszott Montecuccoli hadtudományi munkásságának széles körben való megismertetésében, valamint gondosan őrizte a neves hadtudományi teoretikus munkáinak másolatait saját iratgyűjteményében. A bemutatott életrajzi adatok sorában érdekes mellékszál, hogy Lotaringiai Károly 1668-ban és 1674-ben lengyel királyjelölt is volt.

A harmadik fejezet – *A császári hadak fővezére* (57–98. o.) – az 1674–75-ben a flandriai, elzászi, illetve Rajna menti hadszíntéren történtek leírásával veszi kezde-

¹ Lotaringiai Károly személyéhez kapcsolódó újabb külföldi monografikus közlés *Laurent Jalabert: Charles V de Lorraine ou la quete de l'État* (1643–1690). Metz, 2017.

tét. Lotaringiai Károly az 1676. év elején lett a császári hadak főparancsnoka. Jóllehet, 1677-ben bevette a stratégiai jelentőségű Philipsbourgot, ám Nancy városának (és családi örökségének) visszavételére tett kísérlete nem végződött eredménnyel. Életének fontos újabb állomása házassága volt: 1678-ban feleségül vette az 1673-ban megözvegyült Eleonóra főhercegnőt (I. Lipót nővérét), akitől 1679 és 1689 között hat gyermeke – öt fia és egy leánya – született. Fontos momentumnak tartható, hogy Károly herceg 1679-ben Tirol kormányzója lett, reprezentatív udvartartását Innsbruckban alakította ki. Majd betekintést nyerünk a Bécs utolsó török ostromát megelőző diplomáciai konstellációkba, Thököly Felső-magyarországi Fejedelemségének, valamint a Habsburg Birodalom és a lengyel–litván állam törökellenes szövetségének létrejöttébe is. Ezt követően a szerző részletesen bemutatja Bécs utolsó oszmán-török ostromát és az ostromlott város sorsát eldöntő szeptember 12-i kahlenbergi csatát.

A negyedik fejezet – *A Szent Liga és a török kiűzése Magyarországról* (99–122. o.) – elején a Szent Liga 1684. évi megalapításáról, majd Buda 1684. évi sikertelen ostromáról olvashatunk. Ezt követően a magyarországi hadszíntér 1685. évi eseményeiről, így Érsekújvár keresztény kézre kerüléséről, a győztes táti csatáról és Thököly Felső-magyarországi Fejedelemségének felszámolásáról kapunk képet.

A kötet következő, ötödik része – *Buda ostroma és következményei* (123–162. o.) – Buda 1686. évi keresztény ostromát és szeptember 2-i keresztény kézre kerülését mutatja be. A fejezet másik hangsúlyos tematikai része a magyarországi törökellenes harcok 1687. évi folytatása. A fejezetrész a sikertelen eszéki hadművelet után az augusztus 12-i harsány-hegyi (vagy más néven második mohácsi) csata eseményeit és annak politikai következményeit (az Oszmán Birodalom elmélyülő válságsorozatát, a balázsfalvai szerződés megkötését, a pozsonyi rendi országgyűlést és I. József pozsonyi koronázását) részletezi. Figyelemre méltó lehet az a bemutatásra kerülő (később nem realizálódó) politikai elképzelés, amely Lotaringiai Károlynak juttatta volna kárpótlásul elveszített hercegségeiért Erdély és Moldva területeit. (Mivel ténylegesen nem uralkodhatott Lotaringia és Bar hercegségében, ezért illette Lotaringiai Károlyt az utókor a „hercegség nélküli herceg” elnevezéssel.)²

A hatodik fejezet – *A lotaringiai herceg a kétfrontos háborúban* (163–176. o.) – az 1688–1689. évi eseményeket írja le. Lotaringiai Károly 1688-ban betegsége miatt kénytelen volt lemondani a magyarországi törökellenes hadszíntéren harcoló csapatok vezérletéről. A herceget a pfalzi választófejedelem birtoklásáért 1688-ban kirobbanó háború ugyanakkor a nyugat-európai franciaellenes hadszíntérre szólította – az Augsburgi Liga csapatait vezetve újabb jelentős diadalokat ért el: 1689-ben bevette Mainz és Bonn városát.

² Ferenc Tóth: *Le Journal de Charles V de Lorraine comme source pour l'histoire de la reconquête de la Hongrie sur les Turcs. Histoire, Économie et Société*, 34. (2015) 3. sz. 91. o.

A szerző a hetedik könyvrészben – *Lotaringiai Károly öröksége* (177–198. o.) – a hadvezér halálának körülményeit és politikai örökségét mutatja be. Lotaringiai Károly 1690-ben hunyt el Welsben (Ausztria). Tóth részletezően ír a neves hadvezér betegeskedésének lehetséges okairól, s nem tartja kizártnak, hogy a visszatérő lázrohamokkal viaskodó herceg (a neves francia hadmérnökhöz, Sébastien Le Prestre de Vaubanhoz hasonlóan) maláriában szenvedett. Lotaringiai Károly földi maradványait végül 1700-ban Nancyban, a ferencesek templomában helyezték örök nyugalomra. A hadvezér 1688-ban készült végrendelete mellett a szerző bemutatja 1687-ben íródott politikai végrendeletét (*Testament politique de Charles duc de Lorraine et de Bar*) is. Ezen a ponton a Tóth részletezően vizsgálja ez utóbbi dokumentum felépítését, tartalmát, valamint politikai hatását. A testamentum arra tett javaslatot, hogy a Habsburg uralkodó mondjon le II. Károly halála esetén a spanyol trónról és inkább szilárdítsa meg közép-európai hatalmát: Itáliában törjön előre, a Magyar Királyságot pedig tegye választófejedelemséggé. Gazdasági elképzelései merkantilista alapokon álltak, az ipar fejlődését francia mesteremberek betelepítésével és nagy állami manufaktúrák megszervezésével akarta támogatni, valamint állást foglalt a közteherviselés bevezetése mellett is. Katonai elképzeléseinek sorában egy állandó, 20 000 fős hadsereg felállítása is szerepelt, illetve segíteni akarta a sebesült és invalidus katonák ügyét. A fejezet zárásaként Károly elsőszülött fia, Lotaringiai Lipót herceg (1679–1729) életébe és annak a ryswicki békeszerződés (1696) által visszanyert hercegségeiben folytatott működésébe kaphatunk betekintést. Valamint feltárul az a történelmi folyamat is, amelynek eredményeként Lotaringiai Károly unokája, Lotaringiai (III.) Ferenc István herceg (1708–1765) házasságra léphetett Mária Teréziával.

A könyv utolsó, nyolcadik fejezete – *A herceg emlékezete* (199–212. o.) – a neves hadvezér mementójával foglalkozik. A rendelkezésre álló visszaemlékezések alapján elmondható, hogy Lotaringiai Károly alapvetően egyszerű, aszkéta életet élt, valamint mély vallásosság jellemezte. A körülötte kialakult kultuszt jól jellemezhetik a szerző által említett Beauvau márki memoárjai (1688–1689), Jean de La Brune életrajza (1691) vagy a Dom Miguel Gonzalva de Ponte által szerkesztett *Abrégé historique et iconographique de la vie de Charles V duc de Lorraine* című mű (1701) is.

Összegzőképpen a recensens a bemutatott kötetet a kora újkori hazai hadtörténeti kutatás értékes és hiánypótló munkájának tartja. A könyv nyelvezetét nagyfokú irodalmi igényesség jellemzi, a fejezeteket 291 tételből álló hivatkozás kíséri. A felhasznált levéltári források, forrásközlések, nyomtatott régi munkák és szakirodalom jegyzéke 15 oldal terjedelmű. Érdemes megjegyeznünk, hogy Lotaringiai Károly életútján keresztül reprezentatív betekintést nyerhetünk a korszak Habsburg–francia vetélkedésének és a magyarországi visszafoglaló háborúnak az eseményeibe, valamint a kor katonai gondolkodásába egyaránt. A kötet kézbe vételét csak ajánlani tudjuk.

Polgár Balázs